

Šrůtka, Jan

Pojem životní úrovně, její nejdůležitější ukazatelé a zákonitosti vývoje

In: Šrůtka, Jan. *O rozvoji životní úrovně pracujících za socialismu : (se zvláštním zřením k Brněnskému kraji v letech 1954-1958) : studie*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 8-30

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119477>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

První kapitola

POJEM ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ, JEJÍ NEJDŮLEŽITĚJŠÍ UKAZATELE A ZÁKONITOSTI VÝVOJE

1. Pojem životní úrovně

Pojem životní úrovně pracujících je mnohostranný. Zahrnuje nejen hospodářské, sociální a s tím související pracovní podmínky pracujících, nýbrž i jejich kulturní, politické a právní poměry a postavení ve společnosti. V podmínkách socialistického řádu se při daném stupni hospodářského vývoje dosáhne optimálního efektu životní úrovně jen tehdy, když hospodářský vývoj je spjat s kulturním a politickým rozvojem pracujícího člověka. Nepostihli bychom proto v celém rozsahu mnohostrannost pojmu „životní úroveň“, kdybychom otázku životní úrovně chtěli omezit jen na její hmotnou stránku a v jejím rámci dokonce pouze na základní hmotné složky, to znamená na potravu, ošacení a bydlení, jak se to nezřídka činí. Nevystihli bychom pojem životní úrovně ani tehdy, kdybychom připojili jen složku sociální, popřípadě kulturní. Hospodářská rovnost je předpokladem rovnosti politické i právní, je základem pro vedoucí a rozhodující postavení pracujících ve společnosti zbavené antagonistických rozporů a rozdílů. Proto právní a politické poměry, jakož i postavení pracujících za socialismu jsou další významnou složkou životní úrovně. Nelze je opominout.

Dříve než přistoupíme k podrobnějšímu rozboru, uvedeme si, byť ve stručnosti, výsledky zkoumání a některé myšlenky a názory buržoazních ekonomů a sociologů na otázku životní úrovně; k tomu připojíme dosavadní výsledky bádání marxistických vědeckých pracovníků, aby tím více vynikl propastný rozdíl v obsahu, zdrojích a rozvoji životní úrovně pracujících v socialistickém společenském řádu ve srovnání s kapitalismem. Je samozřejmé, že se budeme opírat o myšlenky a názory klasiků marxismu-leninismu, především o názory Marxovy.

Napřed si uvedeme myšlenky některých teoretiků buržoazních. Tak J. Macek mluví o životní úrovni v souvislosti s právem na život. (Macek J.: Základy sociální politiky, ÚDKN 1925, str. 228.) Říká: „Právo na život (neboli na existenci) jakožto na úkoj potřeb není tak jednoduché, jak se na první pohled zdá. Každý z nás, když mluví o svých existenčních potřebách, míní potřeby své životní míry, totiž onoho způsobu života, na který je zvyklý. A ne jeden člověk je zvyklý na velmi nerozumný způsob života.“ A dále říká: „Nepochoybně rozumíme přirozeným právem na život právo na onu životní míru, která odpovídá kulturnímu stupni toho kterého celku. Bude to vždy jisté minimum, jež každý svou usilovnější prací by mohl zvednout. Toto minimum poroste s pokrokem techniky a or-

ganizace společnosti (např. až budou zbytečné stálé armády).“ Nakonec dodává: „Příroda se nás neptá, kdy chceme na tento svět vstoupit a kdy s něho chceme odejít, ale lidé se začínají pomalu starat o to, aby jeden druhého s toho světa nevyháněl a aby druh před druhem nemusil s tohoto světa utíkat.“ Čili nakonec mírný pokrok, ovšem v mezích zákona. O zákonech kapitalistického výrobního způsobu, kdy je dělník nucen prodávat pracovní sílu jako zboží, a že se dělník v průměru nemůže pozvednout v podílu na národním důchodu nad hodnotu své pracovní síly, ať se snaží sebevíc, o tom Macek mlčí. Subjektivní hledisko je zde očividné.

C. Čechrák v knize „Teorie prosperity“ (Knihovna práv. fak. UKo, Bratislava 1932) zabývá se studií o rozvojových předpokladech životní míry. V I. kapitole rozebírá problém statiky a dynamiky životního standardu. Říká: „V moderním hospodářství“ — tím myslí autor hospodářství kapitalistické — „lze životní míru chápat různým způsobem. Především jako určitý souhrn potřeb, bez kterých nelze slušně existovat a na jejichž splnění lze se dívat jako na uskutečnění starého přirozeného práva na existenci. Životní míra v tomto smyslu ukazuje se jako určité existenční minimum, nižší bod představ o životní míře . . . Ale pojem životní míry lze také brát se stanoviska statického . . . Tato staticčnost dává prvý smysl tomu, co lze nazvat institucionálností životní míry. To znamená, že životní míra je vyjádření všech existujících životních podmínek, že je v těchto životních podmínkách zakotvena a že se může měnit jen za předpokladu změny v těchto podmínkách. To není nikdy lehkou věcí, a tak dynamika životní míry u velkých vrstev lidových a národních promítá se jen v historické perspektivě.“

Čechrák zahrnuje do pojmu životní úrovně potřeby hmotné i kulturní. Hmotné potřeby rozděluje na nezbytné a na zbytné, přitom správně vidí, že hranice mezi nimi není neměnná a posunuje se rozvojem civilizace. Říká: „Civilizaci lze v podstatě charakterizovat jako stálé vtlačování nových a nových potřeb do životní míry, stálé posouvání hranice mezi potřebami zbytnými a nezbytnými v tom směru, že úkoje, které byly dříve považovány za zbytné, přecházejí do oblasti blízké potřebám nezbytným. Tento vývoj ve směru k hromadnému, řekněme „luxu“, — ačkoli pojem luxu lze užít jenom o úkojích výjimečných, nehromadných, které, když se mohou stát hromadnými, tím již přestaly být luxusními — tedy, správně, k luxu ještě včerejšímu, je něčím nezbytným, nemá-li se průmyslová civilizace zřítit. Strojová racionalizace stále intenzivněji vytlačuje pracovní sílu z dřívějších skupin výrobní činnosti, obvyklé typy nezbytných potřeb i ve velmi rozsáhlém ukojení vyžadují jen zlomek té pracovní síly, jaké bylo třeba v minulosti. Jediná možnost, jak umístiti do výrobního procesu ty přebývající síly, znamená nalézt pro ně místo ve výrobních a službách zbytných. Hospodářský vývoj v těch zemích, které vykazují nejintenzivnější životní míru a největší dynamiku, jde v tom směru.“ (Str. 13, 14.)

Do kulturních potřeb zahrnuje autor celou veřejnou činnost státu. „Školství, zdravotnictví, bezpečnost, soudnictví, sociální pojištění jsou stále ve větším rozsahu poskytovány veřejnými orgány. Jde zde o kulturní úkoje a služby, které znamenají značné zvýšení životní míry; vzpomeňme jen rozsahu bezplatného vyučování od elementárního až po university, jež možno dostat od státu dnes, a srovnajme to s obtížemi, které činilo ve středověku a dlouho do nedávných ještě dob naučení čtení a psaní . . .“ (Str. 16.)

Nesporně zajímavé myšlenky, které vyjadřuje ve své práci svéráznou terminologií, znehodnocuje Čechrák jednak přílišným idealizováním kapitalismu, zvláště amerického, jehož je obdivovatelem, jednak naprostou neznalostí vývoje společenských řádů. Socialismus kupř. je pro něj experiment. Říká: „Socialismus,

i když přichází s reformou a revolucí hospodářskou, je v podstatě motivován morálně. Myšlenky odstranění podnikatelského zisku a poměru námezdního jsou idejemi morálními. Odtud také velká blízkost zejména radikálních proudů socialismu s prouděním náboženským, jehož značný díl tkví v idejích vázanosti morální — religio. Sovětský komunismus, na němž se soustava idejově zakládá, je všemi svými známkami obzvláště výrazným socialistickým radikalismem, a tím i náboženským fanatismem.“ (Str. 115.)

Srovnávat vědecký světový názor, jenž je filosofickým a teoretickým základem socialistické společnosti, s náboženstvím, jež je jedním z extrémů idealistické filosofie stejně jako autorův racionalismus, je mírně řečeno nevědecké.

Theodor Pistorius ve své práci „Co znamená spotřeba pro hospodářský život“ (Orbis, Praha 1932), ve které se pokusil objasnit základy teorie kapitalistického spotřebního hospodářství, zabývá se také pojmem životní úrovně (standardu). Říká: „Pojem životní úrovně neboli standardu je velmi neurčitý. Může vystihovat uspokojování základních potřeb lidských rázu hmotného a živočišného, stejně jako může zahrnovat také snažení o zvyšování energie, pěstění inteligence, prohlubování vzdělání, schopnost sebeúcty anebo může vyjadřovat vše, co v životě považujeme za nejvyšší a nejlepší. Toto vše a mnoho jiného můžeme zahrnout i v pojem životní úrovně. Shledáváme, že životní standard je takřka pro každého z nás nejen v předstávě, ale i v životní praxi různý. Pojmová nevyhraněnost životní úrovně souvisí s její velikou dynamičností a růzností v životech jednotlivců, příslušníků nejen různých, ale i stejných vrstev sociálních, což znesnadňuje teorii, aby přesně stanovila střední typ životní úrovně a zachytila jej v pevnou definici. Proto věda — především národní hospodářství a sociologie — musí-li operovat pojmem životní úrovně, vypomáhá si tak, že jej doplňuje přívlastky, mluvíc o nízké nebo velmi nízké životní úrovni, o životní úrovni vysoké apod.“

Autor shrnul ve svém popise životního standardu vše, co kdy bylo buržoazními národohospodáři nebo sociology o pojmu životní úrovně řečeno. Marx jako by neexistoval. Můžeme proto rozbořem názorů autorových vcelku dobře a víceméně vyčerpávajícím způsobem ukázat, kam až došli při objasňování pojmu životní úrovně národohospodáři a sociologové v období, kdy jim připadla úloha apologetů kapitalistického řádu. Pistorius v době vydání citovaného spisu patřil nesporně také mezi ně.

Je-li hmotná a kulturní úroveň odrazem spotřeby, pak musíme aplikovat zákonitosti vztahů mezi výrobou a spotřebou i na životní úroveň. Musíme tedy znát zákonitosti výroby (v tomto případě zákonitosti výroby kapitalistické), abychom mohli vyvodit předpoklady, příp. zákonitosti vývoje životní úrovně. Chybou, které se Pistorius dopustil, je domněnka, že statistickým stanovením nějakého „středního typu“ životní úrovně by bylo možno vyvodit i příslušnou definici. Jak je vidět, zaměňuje pojem za subjektivní představu. Tvrdí dále, že v kapitalistické společnosti má na rozdílnost životních úrovní vliv dělba práce, technický pokrok, vzdělání, pohlaví atd. Snaží se dokázat, že rozvojem těchto činitelů jakými jsou dělba práce, technický pokrok a vzdělání, se rozdíly v jednotlivých životních úrovních zmenšují. Dochází při tom k „poznání“, že „příčiny rozdílnosti úrovní životních nejsou jen ve vnějších překážkách, nýbrž do značné míry také v uvědomělosti a pokrokovosti jednotlivců a tříd. Člověk, u něhož uspokojení potřeb, tužeb a žádostí neznamená nic více než novou příležitost k pouhému stálému opakování dosaženého uspokojení, nedosáhne lepší úrovně, zejména po stránce hmotné.“ Mohl dobře dodat, že jí nedosáhne ani po stránce kulturní, politické atd. V třídně antagonistické společnosti vyvěrají antagonistické a pod-

statné rozdíly mezi jednotlivými třídami, příp. společenskými vrstvami z ekonomických základů a rozborů této společnosti. Totéž platí pro rozdílnost mezi životními úrovněmi. Nepodstatné (kvantitativní) rozdíly nejsou významné při formulování pojmu životní úrovně. Jaký smysl má v této souvislosti mudrovat nad tím, že kupř. Italové snídají méně než Angličané nebo že obyvatelé rovníkové Afriky chodí méně oblečení než Evropané? Smysl by to mělo jedině snad tehdy, kdybychom si vzali za úkol porovnat životní úrovně mezi různými národy a upínali se jen na jednoho ukazatele — důchod. Pak bychom podle mnohých buržoazních sociologů mohli dojít k takovému závěru, že náčelník nějakého kmene v Africe má horší životní úroveň než nezaměstnaný dělník v Evropě, ježto tento chodí lépe oblečen než onen. Záměrně zveličujeme, abychom ukázali nicotnost všech pokusů, kterými by chtěli apogeti kapitalistického řádu takto zdůvodňovat různost životní úrovně jednotlivých tříd za kapitalismu, když zklouzávají na subjektivní hledisko.

Rozdílnost životní úrovně vyvěrá z třídního postavení ve společnosti. V kapitalistické společnosti vyvěrá rozdílnost z toho, zda jednatel patří k vládnoucí třídě nebo nikoli. Odtud pramení také rozdíly ve vzdělání, kultuře atd. Pistorius dodává, že v jistých základních věcech je životní standard národa stejný, při čemž považuje za základní věci čistotu, slušnost, mravnost. Říká, že „přes četné rozdíly je v jistých základních věcech životní standard stejný. Jednatelci se liší navzájem např. čistotou, slušností, mravností, množstvím potřebné a konzumované potravy, ale nemůžeme říci, že některá sociální třída se vyznačuje větší čistotou, větší mravností a větším množstvím konzumovaných potravin než třídy jiné.“

Čistota, slušnost, mravnost nejsou základními složkami ani ukazateli životní úrovně. A „množství potřebné a konzumované potravy“ vyžaduje bližšího objasnění. Je jisté, že mezi množstvím „potřebné“ potravy nemůže být zásadního rozdílu mezi jednotlivými třídami v daném národě. Ale množství „konzumovaných“ potravin je už různé podle společenských tříd v kapitalistické společnosti. Předpokládáme, že autor správně rozumí pod pojmem „množství“ nejen kvantum, nýbrž i kvalitu. K tomu by bylo ještě třeba dodat pohádku o králi a uhlíři.

Pistorius vychází z toho, že daný kapitalistický řád je věčný, že však reformami jsou možné změny ve prospěch dělnické třídy. Je si vědom mnohostránnosti pojmu životní úrovně, vidí v ní víc než hmotné, popřípadě kulturní uspokojování, a to je jeho velká přednost před mnoha jinými sociology. Ve výkladu dynamičnosti však zabíhá až do oblasti psychologie. Poněvadž však nemůže nevidět sociální rozdíly v kapitalistické společnosti a „vnější překážky“, hovoří o „možnostech a snažení“ pěstění inteligence a prohlubování vzdělání apod. Pokud se snaží dokázat, že kapitalistický řád dává možnosti všem, tedy i dělnické třídě, a že záleží na příslušnících této třídy, aby se pozvedli na vyšší úroveň, pak opakuje staré, omšelé buržoazní nepravdy. Ekonomické zákonitosti kapitalistického výrobního způsobu a rozdělování nechávají námezdně pracující jen při „možnostech“. Čili, jak prokázal Engels, za kapitalistických poměrů „může dělník zachránit svou lidskou důstojnost jedině nenávistí a vzpourou proti buržoazii. A že dovede se nejprudší vášnivostí protestovat proti tyranii bohatých, o to se postará jeho výchova nebo spíše nedostatek výchovy . . .“ (B. Engels: Postavení dělnické třídy v Anglii, VKML, 1950 str. 98.) Ke stejnému závěru dochází i Lenin, když říká: „Dokud kapitalismus zůstává kapitalismem, není používáno nadbytku kapitálu ke zvýšení životní úrovně mas v oné zemi, neboť by to vedlo ke snížení

kapitalistických zisků, nýbrž je ho používáno ke zvýšení zisků vývozem kapitálu do ciziny, do zaostalých zemí.“ (Lenin: Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu, VKML, str. 60.)

Na potvrzení všeho, co bylo na adresu buržoazních apologetů řečeno, uvedeme si ještě některé další autory a jejich názory. Tak např. Comish definuje životní úroveň rodiny nebo jednotlivce jako „počet a charakter potřeb obvykle uspokojovaných“, k čemuž dodává, že v každém národě — pochopitelně má na mysli kapitalistickou společnost — se vyskytují aspoň čtyři druhy životní úrovně. (Comish N. H.: The Standard of Living, New York, 1923). Jako nejnižší stupeň uvádí tzv. chudinský standard, při němž rodina „jen stěží udržuje tělo i duši pohromadě.“ Za druhý stupeň označuje živočišnou existenci s minimálním ukájením potřeb lidí jakožto tvorů sociálních. Za třetí stupeň považuje takovou životní úroveň, která umožňuje uchovávat zdraví a pohodlí; mimo potravu a ošacení a obydlí dovoluje tento stupeň též slušnou úroveň vzdělání a zábavy. Čtvrtým stupněm je pak luxusní životní standard. Dovoluje uspokojování všech potřeb a požadavků pohodlí. Mimo výživnou a dobře upravenou stravu umožňuje pěkné bydlení, elegantní oblékání, dopřává v hojné míře užívat literatury a umění, cestování apod.

Comish rozlišuje jednotlivé stupně životní úrovně z hlediska hospodářského. Patrně je si vědom, že v kapitalistické společnosti si může dovolit domácnost, která má vyšší důchod, vyšší uspokojení všeho a že s hospodářskou mocí je spojena moc politická, právní atd. Avšak sám pojem životní úrovně omezuje jen na její hmotnou a kulturní složku. Opomíjí další, tj. politické a právní poměry a postavení pracujících apod.

Celá řada jiných buržoazních sociologů jako např. M. Boers (Le problème de l'adaptation des salaires au cout de la vie en Suisse pendant la Guerre 1939—1945, Ženeva, Payot 1945, str. 84) nebo H. K. Stiebelung a M. M. Ward (Diets at Four Levels of Nutritive Content and Cost) se dostávají při pokusu o řešení problému životní úrovně až k pojmu existenčního minima. Rozeznávají při tom existenční minimum fyziologické (absolutně nutné) a existenční minimum sociální (relativně nutné). Dodávají, že nejde nikdy o veličiny fixní, neboť i absolutní minimum, pod kterým je fyziologický život ohrožován, se mění podle věku, pohlaví, tělesné konstrukce, povolání, podnebí atd. Sociální minimum je ještě labilnější. Tato ryze subjektivní hlediska vedou buržoazní sociology k hranici individuální spotřeby. A tou nakonec vymezují životní úroveň.

Pro potřeby zjištění životních poměrů v různých zemích, zvláště málo vyvinutých, zabývala se otázkou pojmu životní úrovně také příslušná komise Mezinárodního úřadu práce (Bureau International du travail: Le standard de vie des travailleurs, Genève 1938, str. 22). Při svých šetřeních se omezila uvedená komise na tyto tři prvky životní úrovně: 1. Soubor statků a služeb, které jsou determinovány co do množství a kvality a které konzumuje jedinec, rodina nebo skupina spotřebitelů v jisté časové periodě. 2. Sociální služby a služby poskytované bezplatně, zejména zdravotní a kulturní. 3. Pracovní podmínky, které mají vliv nejen na zdraví a možnost výdělků, nýbrž také na jeho výši a pravidelnost.

Mezinárodní úřad práce, aniž definuje pojem životní úrovně, stanoví si jisté skupiny ukazatelů pro potřeby statistického šetření. Z nich však plyne, že vedle hmotné a kulturní složky životní úrovně zajímá se i o pracovní podmínky. Pomocí těchto ukazatelů, podložených statistickými a jinými údaji, je sice možno provádět jisté závažné hodnocení a srovnávání, avšak s přihlédnutím k historickým podmínkám příslušné země.

Vcelku možno zhodnotit výsledky zkoumání buržoazních ekonomů a sociologů, asi takto: Ačkoli se otázkou životní míry nebo životního standardu zabývalo a zabývá mnoho ekonomů a sociologů, přece nelze zjistit v jejich bádání nějakou souvislou vývojovou linii. Spíš každý pracuje podle svého. Velmi se odráží v jejich názorech osobní a politické zaměření vycházející z dogmatu o trvalé existenci kapitalistického řádu. Jejich největším nedostatkem mimo jiné je, že zužují více či méně životní úroveň na hmotnou a sociální stránku. Zkoumajíce životní úroveň kapitalistické společnosti, zůstávají na povrchu jevu a nechávají přitom bez náležitého zhodnocení podstatu kapitalistického řádu, z níž je nutno vycházet jak při definování pojmu životní úrovně, tak při stanovení vhodných ukazatelů. Proto se mnohým zdá pojem životní úrovně velmi neurčitý. Kdyby však šli na podstatu problému, narazili by na antagonismy kapitalistického řádu. Myšlenky klasiků marxismu-leninismu neberou v úvahu a ani se nesnaží s nimi polemizovat.

*

Uvedeme si nyní myšlenky a úvahy některých ekonomů, příp. sociologů marxistických. Je zajímavé, že se zabývají pojmem životní úrovně v souvislosti s rozbořením některých opatření strany a vlády na úseku rozvoje národního hospodářství. Vycházejí většinou z klasiků marxismu-leninismu, při čemž je pozoruhodné, že intenzita a hloubka jejich teoretických rozborů pojmu životní úrovně nekorresponduje vždy s hloubkou rozboru konkrétní hospodářské situace. Nelze nepozorovat někdy i jisté rozpaky. Vcelku však každé pojednání, článek nebo úvaha, byť sebekratší, je cenným příspěvkem a krokem k řešení této závažné teoretické problematiky.

Tak Jürgen Kuczynski ve své podrobné a obsáhlé práci „Teorie postavení dělnictva“ (vydalo v překladu SNPL 1957) rozebírá po všech stránkách situaci i vývoj námezdně pracujících v kapitalistické společnosti. Opírá se plně o základní teze Marxovy, příp. Leninovy. Přitom uvádí a rozvádí jednotlivé ukazatele postavení pracujících za kapitalismu a jejich zdroje. Chápe životní úroveň mnohostranně, současně však prokazuje nemožnost jejího všestranného rozvoje za kapitalismu.

Z našich autorů se nejméně intenzivněji zabýval pojmem životní úrovně Jaroslav Šíma. Napsal celou řadu studií na téma „Životní úroveň“ nebo „Kulturní a hmotná úroveň“, popřípadě „Postavení pracujících“ a tato označení považuje za synonyma. Ve svých studiích vychází z klasiků marxismu-leninismu a je značně ovlivňován pracemi Kuczynského. Je silný v kritice zaměřené proti apologetům buržoazního řádu a proti jejich nesprávným subjektivistickým názorům. V jeho vlastním rozboru životní úrovně lze však pozorovat jisté rozpaky.

V knize „Postavení pracujících v ČSR“ (Studie a dokumenty vědeckého úseku Státní knihovny společenských věd v Praze, sv. 56, roč. 1954) hovoří J. Šíma zásadně o postavení pracujících. Má na mysli životní úroveň. Když totiž rozebírá obsah tohoto pojmu pomocí ukazatelů, říká: „K pojmu postavení pracujících patří nejen rozdělení národního důchodu, ale i jeho tvorba. Je pravda, v období přechodu a v socialismu je práce ještě mírou spotřeby, nestalá se ještě první životní potřebou člověka, jak tomu bude ve společnosti komunistické, avšak už dnes jsou předpoklady ke zcela jinému postoji k práci. Správnost tohoto pojetí je potvrzena i tím, že — jak říká Marx — v kapitalismu začíná vlastní život dělníka až doma při odpočinku u stolu, v posteli, není vlastníkem celého pracovního dne. Naproti tomu v socialismu je vlastníkem celého dne, plných 24 ho-

din. Čas je možno vyjádřit hmotně. Hmotná a kulturní úroveň v socialismu není již vyjádřena jen částí dne, určenou k odpočinku, nýbrž celým dnem, tj. ve své fyzické složce celou výrobou, veškerým kapitálem (?— moje pozn. — J. Š.) a veškerou spotřebou. Společenskonadstavbové, mimoekonomické prvky jsou pak dalšími ukazateli postavení pracujících.“

Marx ve svém díle „Námezdní práce a kapitál“ vyvrátil beze zbytku nesprávnost buržoazní teorie životní úrovně pracujících, podle níž prý je možné životní úroveň a její růst vyjádřit vývojem průměrných průmyslových reálných mezd zaměstnaných dělníků. Říká: „Vzrůstá-li kapitál rychle, může se mzda zvýšit, avšak nepoměrně rychleji vzrůstá zisk kapitálu. Hmotné postavení dělníkovo se zlepšilo, ale na útraty jeho společenského postavení. Rozšířila se společenská propast, jež jej dělí od kapitalisty.“ (Námezdní práce a kapitál, VS I, str. 94.) Marx tím současně naznačuje mnohostrannost pojmu životní úrovně. Tato mnohostrannost je zdůrazněna i na jiném místě, kde Marx říká: „A může dělník, jenž 12 hodin tká, přede, vrtá, soustruhuje, staví, kopá, tluče šterk, nosí břemena atd., může snad pokládat za projev svého života, za život toto dvanáctihodinové tkaní, předení, vrtání, soustruhování, stavení, kopání, tlučení šterku? Naopak. Život pro něho začíná tam, kde tato činnost přestává, u stolu, ve výčepu, na lůžku.“ (Tamtéž str. 78.)

Práce sama za kapitalismu nemůže být považována za součást životní úrovně pracujících. Je nutným zlem k uhájení života dělníkova a jeho rodiny. Cílem a ideálem kapitálu je vykořisťování práce jiných. V socialismu se postupně stává práce náplní i uspokojením života lidí, stává se součástí životní úrovně. To se projeví v plném rozsahu v komunismu. Ekonomické postavení se odráží v postavení právním a tvoří s ním nedílný celek. A to vše působí na život člověka a jeho vývoj.

Hovoří-li tedy Marx o postavení pracujících ve společnosti a rozebírá-li pojmově otázku relativního i absolutního zbídačování proletariátu za kapitalismu, vidí nesporně i společenskopolitickou stránku tohoto problému, a to v nejširším slova smyslu.

Zvláště výstižně to vyjádřil Stalin ve svém projevu ke stachanovcům, když řekl: „Aby bylo možno žít dobře a radostně, je nutno, aby blaho politické svobody bylo doplněno blahem hmotným. Charakteristickým rysem naší revoluce je, že dala lidu nejen svobodu, nýbrž i materiální statky, nýbrž i možnost blahobytného a kulturního života. Proto se stal u nás život radostným.“ (Stalin: Otázky leninismu, str. 498.)

Tyto myšlenky má nesporně na mysli J. Šíma, když formuluje svůj názor na pojem životní úrovně. Na základě toho vymezuje pojem životní úrovně, „jako souhrn spotřebních statků a služeb, jež pracující a jeho rodina obdrží za pronájem pracovní síly, a dále stupeň uvědomění pracujících k boji proti vykořisťování, v poměru k potřebám a možností reprodukce pracovní síly.“ Z toho je vidět, že autor rozlišuje mezi životní úrovní za kapitalismu a za socialismu, při čemž vidí omezující vlivy kapitalistického řádu.

Sova a Teichman, vědečtí pracovníci Výzkumného ústavu národohospodářského plánování, ve studii „K problémům dalšího zvyšování životní úrovně“ (Nová mysl č. 4/1959, str. 362 a násl.) rozumějí pod pojmem životní úrovně „stupeň uspokojování materiálních a duchovních potřeb člověka. Patří sem potraviny, obuv, oblečení a jiné zboží lidové spotřeby, byty, vzdělání, zdravotnické služby, sport, zabezpečení lidem možnosti pracovat, odpočívat, rozvíjet všechny jejich nejlepší schopnosti atp.“ Autoři definují pojem životní úrovně slovy s. Chruš-

čova, který rozumí pod tímto pojmem nesporně nejen uspokojování hmotnými statky, nýbrž i uspokojování duchovních potřeb. Narážíme zde na širokou oblast, jež zahrnuje nejen oblast kulturní, nýbrž i ideovou.

Že tomu tak patrně rozumějí i autoři — i když v článku si všímají problému dlouhodobých tendencí životní úrovně — ukazuje jejich odkaz na XI. sjezd KSČ a jeho významný přínos k marxisticko-leninskému řešení otázek životní úrovně ve vztahu ke konkrétním historickým podmínkám dané etapy i k velkým perspektivám. Sjezd vytyčil hlavní úkoly pro „celou etapu vývoje, v níž dobudujeme socialismus a budeme rozvíjet vyspělou socialistickou společnost, shromažďovat a vytvářet nové materiální a kulturní zdroje pro další postupný přechod ke komunismu.“ (Usnesení XI. sjezdu KSČ, zvl. číslo Nové myslí, červen 1958, str. 228.)

Cílem a smyslem socialistického společenského řádu je všestranné rozvíjení životní úrovně všech pracujících, všeho obyvatelstva socialistické společnosti. Nejen to. Dynamika tohoto cíle zasahuje i do mezinárodní solidarity pracujících. Našeho pokrokového člověka se dotýká osud námezdně pracujících, a zvláště nezaměstnaných v kapitalistických a koloniálních zemích; je odhodlán i k velkým obětem, jen aby přinesl účinnou pomoc těmto pracujícím v jejich boji za sociální i politické osvobození.

Velmi zajímavé myšlenky pronáší i B. Pšir ve své publikaci „O životní úrovni obyvatel města Brna v současné době“ (Edice Čs. společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí v Brně, sv. 4).

Definuje sice životní úroveň jako souhrn osobní a společenské spotřeby, v autorské poznámce však dodává: „... i když v otázce životní úrovně hlavní úlohu hrála materiální stránka, přece není vším, co obsah životní úrovně zcela vyčerpává. Patří do jejího obsahu zajisté i společenské postavení, pracovní zařazení, osobní přístup jednotlivých občanů i celých tříd a skupin lidí k různým sociálním a politickým zařízením, jakož i ideová vyspělost a kulturní náročnost obyvatelstva.“

Objektivní přístup k řešení problému vysvítá z jeho slov zvláště tehdy, když autor říká: „Domnívám se, že je velmi důležité, umět lidu ukázat a vysvětlovat hospodářskou situaci, ve které právě žije, učit jej tím správně vidět jeho vlastní pracovní i společenské začlenění do celkového vývoje současné doby, odnaučovat lidi, aby posuzovali celkovou situaci jen podle svého osobního měřítka — a ovšem i naopak, aby svou vlastní životní úroveň neviděli v odloučenosti od životní úrovně své třídy, své vrstvy a celé společnosti (str. 96).

Nehledíme-li na to, že autor při vlastním rozboru životní úrovně obyvatelstva města Brna k těmto myšlenkám někdy nepřihlédl a dopustil se i jiných nepřesností při posuzování některých ekonomických kategorií a pojmů, musíme uznat, že vidí v životní úrovni kategorii objektivní a že je si vědom mnohostrannosti obsahu pojmu životní úrovně. Vědeckopropagandisticky si můžeme z toho dobře osvětlit, proč jistá část pracujících v kapitalistickém světě snáší „svobodný svět“ a ostýchá se před „železnou oponou“ a že dokonce vynáší „svobody“ kapitalistického světa a bojí se naší „nesvobody“. Je to jednak subjektivní přístup k věci, dále neznalost a třídní nezralost. Historickospolečenská stránka životní úrovně je jimi přehlížena nebo nedoceňována.

To jsou v podstatě myšlenky, jež lze vyčíst z rozborů a pojednání marxistických ekonomů o životní úrovni. Nelze nevidět, že v současné době existují jisté rozpaky o obsahu pojmu životní úrovně. Někdy se ztotožňuje pojem životní úrovně s postavením pracujících, někdy je pojem postavení pracujících považován

za širší a životní úroveň jako jedna součást postavení, někdy se bere v úvahu pouze hmotná a popřípadě kulturní úroveň, při čemž ostatní složky jsou považovány za zdroje rozvoje hmotné a kulturní úrovně pracujících. Všechny tyto rozpaky a nejasnosti lze si vysvětlit tím, že se touto problematikou soustavně zabývají ekonomové teprve v posledních letech a že ještě nedošlo k vzájemné výměně názorů i zkušeností. Životní úroveň je jedna z eminentně důležitých kategorií politické ekonomie, která svou dynamičností zasahuje i do ideologické nadstavby a vyžaduje velmi důkladný rozbor a objasnění. Proto musíme se dívat na každý teoretický článek, týkající se této problematiky, jako na cenný příspěvek k společnému řešení.

Velkým přínosem je proto i článek Ing. Z. Vávry, věd. pracovníka Ekonomického ústavu ČSAV („K otázce vymezení životní úrovně a jejího měření.“ Statistický obzor č. 10/58, str. 433 a násl.), zabývající se jednotlivými ukazateli životní úrovně. Zvláštní pozornosti si zaslouží kontrolní ukazatelé, kteří nám za jistých okolností mohou poskytnout obraz o tom, zda se skutečně rozvoj výrobních sil za socialismu obráží kladně v demografických ukazatelích života národa.

Nejinak je tomu i s článkem Blinowského, v němž se rozebírá ekonomická problematika šestiletého plánu Polska se zřetelem k rozvoji životní úrovně (Francizsek Blinowski: O kształtowaniu się stopy życiowej w Planie Szescioletnim. Nowe Drogi, č. 2/1956). Nebo s knihou S. P. Partigula, zabývající se obšírně statistikou materiální a kulturní úrovně lidu. (S. P. Partigul: Statistika materialnogo i kulturnogo urovnja naroda, Gosstatizdat, Moskva 1956), jakož i s pojednáním I. Pisareva „K metodickým otázkám zkoumání životní úrovně pracujících SSSR (otřísteno v časopise Politická ekonomie č. 2/1959). Pisarev zvlášť zdůrazňuje mnohostrannost politické svobody. Nejdůležitější závěry ze zkoumání životní úrovně pracujících v SSSR a v ostatních zemích socialistického tábora shrnuje mimo jiné v těchto bodech:

1. Životní úroveň pracujících socialistických zemí úzce závisí na produktivitě společenské práce.

2. Důležitými ekonomickými činiteli formujícími životní úroveň pracujících je národní bohatství a národní majetek, výroba společenského produktu a národního důchodu.

3. Životní úroveň je v základě určována ekonomickými činiteli, velkou úlohu při formování životní úrovně mají však činitelé vztahující se k oblasti vědy, kultury, osvěty a zdravotnictví, zejména bezplatné služby státu, podniků, odborů.

4. Rozhodující význam má politický činitel . . . atd.

Socialistická skutečnost a rozvoj životní úrovně širokých mas pracujících v socialistických zemích vykonává svůj vliv i na mezinárodním poli. Všimněme si zprávy vypracované výborem expertů zasedajících od 8.—26. 6. 1953 pod společným vedením OSN. Zpráva se týká otázky mezinárodního stanovení a měření životní úrovně Sociálně hospodářským výborem OSN. Předsedou expertů byl rektor Vysoké školy ekonomické v Dillí profesor Rao. Jako referent vystupoval profesor sociologie chicagské university Philipp M. Hauser.

Ve zprávě se hovoří jednak o životní úrovni, jednak o ukazatelích životní úrovně.

O životní úrovni se mluví všeobecně, vůbec. Navrhuje se, aby při zkoumání životní úrovně bylo používáno tři termínů. Termínu „Level of Living“ se doporučuje používat v případech, kdy se hovoří o skutečných podmínkách života. Termín „Standard of Living“ má podle doporučení výboru vyjadřovat v kon-

krétní formě tužby a očekávání kteréhokoli daného obyvatelstva, tj. charakteristiku těch životních podmínek, jejichž zavedení nebo obnovení pokládá za spravedlivé. Třetí termín „Norm of Living“ označuje nutné podmínky životního minima.

Pojem životní úrovně má však třídní charakter. Z netřídního přístupu vyvěrá nakonec obhajoba kapitalistického řádu. To vyvstává v plném rozsahu zvláště při hodnocení jednotlivých ukazatelů životní úrovně. Proto diskuse o životní úrovni, bez třídního aspektu, je pro objektivní pojetí problému nesprávná. Obdobně je tomu s tříděním na tři formy. Ekonomika socialistických zemí, tedy i u nás v ČSSR, se rozvíjí podle plánu. Plán je výsledkem vědeckého rozboru a reálných možností. Mlhavé „tužby a očekávání“, jakož i „sny“ nemají pro socialistickou společnost praktický význam. Proto také je pro naši skutečnost nepřijatelné a nepotřebné členění životní úrovně, jak je navrhuje zmíněný výbor expertů. Naopak vycházíme ze skutečné životní úrovně pracujících s ohledem na její další vývoj, jenž je náplní a smyslem našich dlouhodobých i krátkodobých národohospodářských plánů.

Pozoruhodný je mezinárodní přehled ukazatelů životní úrovně, jak jej navrhl výbor expertů. Jsou to tyto ukazatele: 1. zdraví, zejména demografické podmínky; 2. strava a stravování; 3. vzdělání, zejména gramotnost a technická kvalifikace; 4. pracovní podmínky; 5. zaměstnanost; 6. fond spotřeby a akumulace; 7. dopravní prostředky; 8. obydlí, zvláště jeho vybavení; 9. oděv; 10. organizace odpočinku; 11. sociální zabezpečení; 12. lidské svobody.

Toto členění je třeba hodnotit kladně; ovšem i ukazatelům je třeba dát správný třídní obsah. Nelze mluvit všeobecně ani o zdraví, vzdělání a lidských svobodách, nýbrž o zdraví a vzdělání pracujících, o svobodách pro pracující apod. V třídní antagonistické společnosti je tento pohled zvláště významný. Kupř. v socialismu má při vytváření životní úrovně politický činitel rozhodující úlohu. Má však svůj důležitý význam již při vytváření životní úrovně pracujících v kapitalismu, avšak ve zcela jiném smyslu. V socialismu jsou historické úspěchy pracujících zakotveny v ústavě a veškerá právní soustava je dána do služeb nepřetržitěho zvyšování úrovně pracujících. Kapitalistický stát naproti tomu vystupuje jako protilidová politická síla. Jenom když pracující kapitalistické země se politicky sjednotí, mohou odrážet pokusy buržoazie o snížení životní úrovně proletariátu.

*

Co je tedy třeba do pojmu životní úrovně zahrnout? Především jsou to nejrozmanitější potřeby člověka, jejichž množství, různost a kvalita rostou s rozvojem lidské společnosti. Jsou to jednak potřeby fyzické, jednak historickospolečenské v nejširším slova smyslu.

Jak jsme uvedli, mnozí buržoazní sociologové se upjali na živočišnou stránku a ztotožnili životní úroveň s obstaráváním jídla, ošacení a snad i základního vzdělání, příp. získáním pracovní kvalifikace. Neuvědomujíc si objektivní působnost ekonomických zákonů, zůstali na povrchu jevu. A tu viděli, že na životní úroveň má vliv výše důchodu. Na to, co je možno za důchod koupit, omezovali pojem životní úrovně. Chce-li námezdně pracující — a o toho nám půjde — dostat důchod, za nějž by si směnou opatřil, co potřebuje k životu, musí sám nabídnout nějakou hodnotu a tou je pracovní síla. Působením hodnotového zákona se výše mzdy v průměru nad hodnotu pracovní síly nedostane. Zde je tedy hranice objektivně daná společenským řádem kapitalistickým.

Je nesporné, že složky životní úrovně, o nichž byla právě zmínka, jsou nejpodstatnější, ba můžeme říci základní, poněvadž jídlo, oděv, bydlení, základní kultura, zdravotní péče jsou základem fyziologické existence lidské společnosti. Nejsou však zdaleka jediné. Pracující člověk je přímo zainteresován na kulturně technické úrovni práce, na délce pracovní doby a intenzitě práce. Už tyto složky mohou způsobit, že i při poměrně velkém důchodu životní úroveň se pracujícímu lidu nebude zvedat, nýbrž naopak snižovat, ježto kupř. pro velkou vyčerpanost v práci nebude už s to využít kulturních zařízení apod. Nebo velká intenzita práce, spojená se špatnou organizací práce a s nevhodným pracovním prostředím bude působit zhoubně na zdraví i délku života pracujícího člověka. A tu přicházíme k dalším neméně závažným složkám životní úrovně, k postavení pracujících ve společnosti, k politickým, právním, popřípadě jiným společenským podmínkám. Ty v jistých dobách mohou dosáhnout takové intenzity, že jejich realizování může zatlačit do pozadí vše ostatní. Společenská, právní a politická nerovnost, zákonitý jev kapitalistického řádu, založeného na vykořisťování práce jiných, vede k třídnímu boji, jehož cílem je odstranění této nerovnosti i jejích příčin. Pokroví a třídně uvědoměli pracující vedou tento boj i za cenu dočasného zhoršení hmotné i kulturní úrovně. Opovrhují všemi, kteří jsou za jisté hmotné výhody ochotni vzdát se politických i jiných práv nebo za ně nebojovat.

Z toho vidíme, že velmi záleží ještě na další skutečnosti, totiž na vzájemné správné vyrovnanosti, proporcionality mezi jednotlivými složkami životní úrovně. Jsou-li všechny složky rozvíjeny v jistém vzájemném poměru, pak každá z nich zdůrazňuje a zdvojnásobuje efektivnost všech ostatních. Kupř. nedostatek bytů způsobuje, že i dobrá práce a stále se zvyšující výdělek snižuje životní úroveň pracujícího člověka, ježto nebydlí; tak mimo pracovní dobu, a nakonec i v ní, je tímto jeho život velmi ztrpčován. Nebo pocit hospodářské jistoty, právo na práci, předpoklady pro rozvoj a prohloubení socialistické demokracie zcela vyvážá i některé nedostatky např. v zásobování apod., poněvadž pracující ví, že tyto nedostatky jsou přechodného rázu a že záleží na něm, aby byly odstraněny.

Pod pojmem životní úrovně pracujících je tedy možno rozumět hospodářské, sociální a pracovní podmínky, kulturní, politické a právní poměry, jakož i postavení ve společnosti. Tu však narážíme na otázku, zda, za jakých podmínek a do jaké míry je možno životní úroveň pracujících ve všech jejich složkách rozvíjet a dále zvyšovat.

Aby lidská společnost měla prostředky ke svému životu, musí vyrábět, musí pracovat. Záleží však na výrobním způsobu, na němž je závislý způsob rozdělování. Autoři „Manifestu komunistické strany“ však říkají: „Průměrná cena námezdní práce se rovná mzdovému minimu, tj. sumě životních prostředků nezbytně nutných, aby dělníka zachovaly při životě jako dělníka. Co si tedy námezdní dělník přivlastňuje svou činností, stačí pouze k obnově jeho holého života. Nechceme naprosto odstranit toto osobní přivlastňování výrobků práce za účelem obnovení bezprostředního života, přivlastňování, neponechávající žádný čistý přebytek, který by mohl vytvořit moc nad cizí prací. Chceme jen odstranit nuzácký charakter tohoto přivlastňování, kdy dělník žije jen potud, pokud to vyžaduje zájem panující třídy.“ A dále pokračují: „V buržoazní společnosti je živoucí práce pouze prostředkem k rozmnožování práce nakupené. V komunistické společnosti je nakupená práce jen prostředkem k rozšiřování, obohacování a usnadňování životního procesu dělníků.“ (Marx—Engels: Manifest komunistické strany, MKML., str. 38.)

Za kapitalismu je hospodářská a politická moc v rukou buržoazie. Výrobní způsob je založen na vykořisťování námezdní práce. Výroba a její rozvoj je hmotným podkladem pro bohatství buržoazie a řekněme hned také podkladem pro upevnování jejího politickoprávního postavení. Námezdně pracující se nemohou povznést v průměru nad hodnotu své pracovní síly. Rozvoj výroby a zvyšování produktivity práce nemají kladný vliv na rozvoj hmotné a kulturní úrovně pracujících. Tato úroveň je ovlivňována zákonem hodnotovým. Stojí tedy rozvoj životní úrovně pracujících v protikladu k základnímu zákonu kapitalismu. Ideologická nadstavba, podporující ekonomickou základnu kapitalistické společnosti, má za úkol zdůvodnit, že příkrý rozdíl ve výši, obsahu i tendenci vývoje životní úrovně námezdně pracujících a vládnoucí třídy odpovídá „přirozenému“ stavu.

Je tedy životní úroveň pracujících za kapitalismu vymezena souhrnem spotřebních statků a služeb, jež pracující obdrží prodejem pracovní síly, dále stupněm uvědomění a organizovanosti v boji proti vykořisťovatelům a výsledky toho boje ve směru hospodářském, sociálním i politickoprávním. Hmotná úroveň pracujících se pohybuje v rámci působnosti zákona hodnotového. To znamená, že životní úroveň, při níž jsou nejen uspokojovány fyziologické potřeby, nýbrž při níž je dosaženo i plného rozvinutí tělesných i duševních sil, je v průměru nedosažitelným maximem. Ve skutečnosti se bude životní úroveň zaměstnaných dělníků pohybovat v průměru pod tímto limitem. U nezaměstnaných, popřípadě neúplně zaměstnaných půjde o životní úroveň, při níž se udržuje „duše v těle“. U pracujících v koloniích a zemích závislých půjde o životní úroveň poznamenanou nepředstavitelnou intenzifikací práce, nízkou bytovou kulturou a politickou a rasovou diskriminací.

Marx v „Námezdní práci a kapitále“ říká: „Výrobní náklady prosté pracovní síly jsou tedy náklady na existenci dělníka a jeho rozplozování. Cena těchto nákladů na existenci a zachování rodu tvoří mzdu. Mzda takto určená se nazývá mzdovým minimem. Toto mzdové minimum jako určená cena zboží výrobními náklady vůbec platí nikoli pro jednotlivé individuum, nýbrž pro celý druh. Jednotliví dělníci, miliony dělníků nedostávají ani tolik, aby mohli žít a udržovat svůj rod, avšak mzda celé dělnické třídy v mezích svého kolísání se vyrovnává na toto minimum.“ (Vybrané spisy I., str. 85.)

Základní skutečností nové kvality životní úrovně pracujících za socialismu je to, že její plný obsah, výše i růst je hlavním rysem základního ekonomického zákona socialismu, to znamená, že rozvoj životní úrovně pracujících je cílem působnosti ekonomické základny i ideologické nadstavby.

Řekli jsme, že za kapitalismu ovlivňuje pozitivně životní úroveň pracujících vedle úspěchů politických v třídním boji jen mzda a část společenské spotřeby, které si pracující vydobyli. V socialismu, kdy politická i hospodářská moc je v rukou pracujících samých, vytvářejí se předpoklady, aby i práce sama tvořila kladnou stránku životní úrovně (potřebu). Stává se prvořadým požadavkem i úkolem, aby byl zabezpečován kulturně technický vzestup práce a aby se umožňovalo co nejšířším vrstvám pracujících aktivně a bezprostředně zasahovat do hospodářského dění státu. Jakýkoli prohrěšek proti tomu vyvolává nespokojenost, pracující se přestávají cítit hospodáři na svém pracovišti, jejich aktivita a iniciativa jsou tlumeny.

V buržoazní společnosti rozšiřování výroby a akumulace kapitálu nejsou kladnými činiteli pro životní úroveň pracujících, nýbrž naopak jsou činiteli snižujícími jejich životní úroveň. V socialismu rozšiřování výrobních fondů (výstavba a modernizace továren atd.) působí kladně na rozvoj životní úrovně. Vytvářejí se tím

předpoklady pro rozvoj výroby, a tím i spotřeby. Rozšiřují se prostředky pro společenskou spotřebu. Socialistická společnost jako celek se stává bohatší.

Vedle hospodářského upevnování dochází i k posilování politické situace ve státě. Prohlubuje se socialistická demokracie; posiluje se vědomí jistoty hospodářské, sociální i politické. To vše zvyšuje životní úroveň pracujících.

Tedy teprve socialismus umožňuje rozvinuti životní úrovně pracujících v celé šíři. Eminentní význam však má dodržování proporcionality mezi jednotlivými složkami životní úrovně. Je úkolem hospodářské, sociální, kulturní i zdravotní politiky, aby nedocházelo k zaostávání v jednotlivých složkách životní úrovně. Tak zvláště rychlý rozvoj společenské spotřeby může vést k zaostávání nebo k ne dost úměrně rychlému rozvoji hmotné osobní spotřeby. Nedostatky v rozvoji produktivity práce a efektivnosti výroby ve stavebnictví vedou ke zbytečnému disproporcím v bytové péči apod.

Shrneme-li právě uvedené myšlenky docházíme k poznatku, že základním úkolem národního hospodářství je, aby se zvyšování životní úrovně dělo maximálně k danému stavu národního hospodářství a v souladu s dalším jeho rozvojem, peněvadž hmotným podkladem pro další a neustálý růst životní úrovně je nepřetržitý růst a zdokonalování výroby. Upevnování hospodářství jde ruku v ruce se zesilováním politickým. Znamená v souhrnu upevnování socialistického státu. Životní úroveň za socialismu ukazuje tak míru uspokojování materiálních a kulturních potřeb společnosti a míru zabezpečení zdravotního, sociálního, právního a politického. Pod pojmem životní úrovně rozumíme tedy hospodářské, sociální a pracovní podmínky pracujících, jejich hospodářské, kulturní, politické a právní poměry, jakož i jejich postavení ve společnosti.

Nejvyšší hranice hmotné a kulturní úrovně pracujících za kapitalismu při daném celkovém stupni rozvoje národního hospodářství, která je v průměru takřka nedosažitelným maximem, je v socialismu minimem, pod něž v průměru pracující nemohou klesnout. Znamenalo by to jinak negaci základního ekonomického zákona; znamenalo by to, že ekonomické zákony socialismu se nemohou prosazovat. Takový stav je neslučitelný se socialismem. Skutečná hmotná a kulturní úroveň pracujících se bude pohybovat v průměru výše a bude se zvyšovat rozvojem výroby a zvyšováním národního důchodu. Ostatní složky životní úrovně pracujících (hospodářské, politické, právní poměry atd.) v socialismu se budou od počátku kvalitativně lišit od životní úrovně pracujících v kapitalismu, tedy ihned po uchopení politické moci dělnickou třídou, a budou nabývat na své čelnosti a intenzitě v důsledku upevnování socialistického státu.

2. Nejdůležitější ukazatelé životní úrovně

Ačkoli je pojem životní úrovně složitý a mnohostranný, přece lze vytyčit takové ukazatele, příp. skupiny ukazatelů, které by vyjádřily pojem životní úrovně v celé jeho šíři i plastičnosti a z nichž by současně vyplynulo, jakými cestami je možno a nutno vytvářet v socialistické společnosti předpoklady pro zvyšování životní úrovně pracujících. Pojem životní úrovně, jak jsme právě uvedli, zahrnuje podle našeho názoru hospodářské, sociální a pracovní podmínky pracujících, jejich kulturní, zdravotní, politické a právní poměry, jakož i postavení ve společnosti. Uvedeme si některé nejdůležitější ukazatele, kteří nám mohou osvětlit jednotlivé stránky životní úrovně. Přitom budeme postupovat od ukazatelů nejjobecnějších k ukazatelům dílčím a doplňujícím.

je k dispozici pracujícím. Národní důchodu však nelze použít pouze ve prospěch hmotné a kulturní úrovně pracujících ve výrobě. Podílí se na něm i ty vrstvy pracujících, které nejsou přímo činné při tvorbě národního důchodu, jejichž činnost je však společensky nutná a užitečná. Má-li se prosazovat základní ekonomický zákon socialismu, a v důsledku toho upevňovat a silnit socialistické zřízení, je nutno zabezpečit rozvoj výroby a růst národního důchodu, který je opět předpokladem pro rozvoj životní úrovně pracujících. Je tedy národní důchod za socialismu základním ukazatelem životní úrovně.

Čím rychlejší je růst národního důchodu, tím vyšší je hmotné zabezpečení pracujících, tím výraznější je růst životní úrovně. Z hlediska rozvoje životní úrovně je proto neustálým cílem socialistického hospodářství maximální růst národního důchodu, tj. aby ta část společenského produktu, která představuje nově vytvořené hodnoty, byla co největší. Zajistíme-li maximum přírůstků nově vytvořených hodnot, vytváříme i maximální předpoklady pro růst osobní spotřeby. Z hlediska dlouhodobého vývoje to platí vždy. Krátkodobě však tomu tak nemusí být. Může růst národní důchod, a přece úměrně neroste hmotná a kulturní úroveň pracujících. Může dojít i k dočasné stagnaci nebo dokonce k zhoršení. Osobní spotřeba přímá — a o tuto složku životní úrovně půjde především — může být nepříznivě ovlivněna výší společenské spotřeby, spotřeba přímá i nepřímá může být ovlivněna nepříznivě výší akumulace, rozsahem investiční výstavby nebo spotřebou pro obranu země apod. Avšak to může na druhé straně znamenat — a zpravidla také znamená — zabezpečení předpokladu pro rychlejší růst národního důchodu, a tudíž i životní úrovně pracujících v budoucnosti. Projevuje se tedy zároveň národní důchod jako nejvýraznější ukazatel životní úrovně.

Národní důchod za socialismu je ukazatelem souhrnným. Ve svém souhrnu obsahuje všechny hmotné složky potřebné pro uspokojování hmotných i kulturních potřeb obyvatelstva. Neříká však nic bližšího o spotřebě potravin a průmyslových spotřebních statků, o bytových poměrech, o rozsahu a jakosti společenské spotřeby apod. Proto musíme volit celou řadu dalších ukazatelů, kteří na národní důchod přímo navazují a osvětlují blíže jednotlivé jeho stránky.

Tak se dostáváme k dalšímu, tentokrát již méně obecnému ukazateli, jímž jsou proporce při prvotním rozdělování národního důchodu. Na výši životní úrovně a zajištění jejího růstu má vliv vzájemný poměr fondu osobní a společenské spotřeby na jedné straně a fondu akumulace na straně druhé. Zvětšením podílu na osobní spotřebu v neprospěch podílu na akumulaci lze při dělení národního důchodu v daném období dosáhnout výraznějšího zvýšení životní úrovně. Socialistická společnost má však zájem o trvalý růst životní úrovně na základě trvalého růstu národního důchodu. To předpokládá rozvíjení technické úrovně a rozsahu národního hospodářství čili takovou akumulaci, která je nutná k zajištění rozšířené socialistické reprodukce, nezbytné pro optimální růst socialistické ekonomiky. Proto poměr osobní spotřeby k akumulaci nesmí býti volen ani okamžitými nebo nepodloženými subjektivními zájmy některé skupiny pracujících, ani ekonomicky neodůvodněnými názory odpovědných činitelů. Pro rozvoj průmyslu a celého národního hospodářství, a tudíž pro rozvoj životní úrovně má zvláštní význam vzájemný poměr mezi výrobou výrobních prostředků a spotřebních statků. Aby rozvoj průmyslu byl harmonický a časově koordinován, musí být tempo rozvoje těžkého průmyslu, tj. průmyslových odvětví vyrábějících převážně investiční a provozní potřeby rychlejší, než u průmyslu lehkého, tj. odvětví vyrábějících převážně předměty individuální spotřeby obyvatelstva.

Rozdělování části národního důchodu určené pro přímou osobní spotřebu děje se převážně pomocí peněžních důchodů. Tím se dostáváme k otázce zaměstnanosti jako k činiteli, který společně s produktivitou práce přímo ovlivňuje růst národního důchodu a je současně ukazatelem zvyšování hmotné a kulturní úrovně pracujících. Každý, kdo je zaměstnán, obdrží prostřednictvím mzdy část národního důchodu k osobní spotřebě. Zvyšováním zaměstnanosti vůbec a v rodině zvláště dochází přímo ke zvyšování životní úrovně pracujících a jejich rodin. Kromě toho jsou všichni účastníci na společenské spotřebě. Socialistické zřízení vyřešilo s konečnou platností možnost zaměstnání pro všechny, kdož pracovat chtějí a mohou. Není problému nezaměstnanosti. Naopak je třeba vytvářet celou řadu ekonomických faktorů, abychom získali pracovníky proporcionálně do těch odvětví, která mají základní význam pro rozvoj národního hospodářství. V důsledku růstu produktivity práce dochází k určitým disproporcím, které je nutno řešit redistribucí pracovníků. Socialistické hospodářství vytváří podmínky pro nejvyšší zaměstnanost vůbec, tedy nejen mužů, nýbrž i žen, včetně žen z domácnosti. Tato skutečnost má kromě hospodářského významu hluboký význam společenský. Jádrem tohoto společenského významu je historický proces osvobození ženy od práce v domácnosti s cílem rozvinout v plné míře její duševní i fyzické schopnosti, a tak napomáhat řešit otázku rovnoprávnosti obou pohlaví. Současně je důležité při zvyšování zaměstnanosti sledovat, jakým dílem jsou pracovníci zapojováni do oblasti materiální výroby a do oblasti nevyrobní, neboť národní důchod jako hmotný základ životní úrovně je vytvářen v oblasti výroby.

Stupeň zaměstnání je pouze jedním z činitelů a ukazatelů, na nichž závisí celková úroveň osobní spotřeby. Druhým ukazatelem je výše reálných důchodů obyvatelstva. Rozložení reálných důchodů nám ukazuje, jakým dílem jednotlivé skupiny pracujících participují při dělení té části národního důchodu, která je určena pro osobní spotřebu obyvatelstva. Výše reálného důchodu je závislá na výši nominálního důchodu a na výši cen zboží hromadné spotřeby a cen služeb. Poněvadž v socialistické společnosti se ceny netvoří živelně na trhu nabídkou a poptávkou, nýbrž jsou přímo plánovány státem, znamená zvyšování nominálních důchodů i zvyšování reálných důchodů. V důsledku soustavného zvyšování produktivity práce jako zákonitého předpokladu upevňování socialistické ekonomiky dochází, jakmile jsou pro to vytvořeny ekonomické podmínky, ke snižování cen zboží hromadné spotřeby, a to jak potravin, tak i průmyslových výrobků. Touto cestou rovněž dochází ke zvýšení reálné hodnoty důchodů, i když jejich nominále se nemění.

Výši reálného důchodu nestačí zjišťovat pouze u jednotlivých pracovníků. Velmi důležité je zjištění rodinného příjmu nebo důchodu domácnosti, a tam důchodu na hlavu. Vyšší růst zaměstnanosti než obyvatelstva — a tento zjev je v jisté fázi socialismu obvyklý — znamená nesporně stoupající procento zaměstnanosti v domácnosti, a v důsledku toho i zvyšování důchodu rodiny. Sledovat tuto skutečnost je závažné z mnoha hledisek. Zvýšený důchod rodiny umožňuje ve větším měřítku nákup zboží dlouhodobé spotřeby, např. průmyslové výrobky pro vybavení domácnosti nebo sport, kulturu apod. Umožňuje tím větší úspory pro stavbu rodinného domku, nákup dražších výrobků, na jejichž obstarávání nestačí úspory krátkodobé. Na tuto skutečnost musí reagovat citlivě a rychle výroba spotřebních statků i placené služby obyvatelstvu. Jinak by mohlo docházet k vytváření úspor, které by obyvatelé nemohli proměnit v požadované užité hodnoty, zatímco výrobky vyrobené podle plánu sestaveného bez důkladného přihlídnutí k požadavkům trhu by zůstávaly neprodejné. Nestačí proto dát na

trh prostě množství zboží, jehož cena by odpovídala kupní síle obyvatel, nýbrž čím dále tím více je nutno dbát i požadovaných druhů a jakostí. To však nikterak neznamená, že by výroba měla pasivně přihlížet k poptávce a uspokojovat ji. V čím dále větším měřítku musí dávat nové a nové statky, jak to odpovídá rozvoji techniky i kultury bydlení, odívání a stravování.

Dalším ukazatelem jsou výdaje obyvatelstva. Odpovídají vcelku důchodům. Zdálo by se, že jako ukazatel životní úrovně obyvatelstva nám nemohou nic bližšího říci, že tedy nejsou nějakým zvláštním nebo závažným ukazatelem. Není tomu tak. Důchody obyvatelstva ukazují, kolik vcelku (vyjádřeno peněžní sumou nebo dílem z národního důchodu) jednotliví pracující nebo domácnost dostanou. Zač peníze utratí, to nám řekne teprve rozbor peněžních výdajů a jejich růst a pohyb u jednotlivých druhů výdajů, tj. struktura výdajů. Celková struktura peněžních výdajů obyvatel má čtyři složky: výdaje za zboží, výdaje za služby, platby a úspory. Z rozboru těchto jednotlivých složek a jejich vzájemného vztahu lze usuzovat na určitý vývoj životní úrovně.

Výdej za zboží představuje největší část důchodu. Počne-li tento výdej stagnovat nebo se u něho projeví tendence klesající a přitom na druhé straně rostou úspory, lze usuzovat, že hmotné spotřeby obyvatel jsou na značně vysoké úrovni. Obyvatelé ukládají část svých příjmů jako úspory na nákup zboží dlouhodobé osobní potřeby. Přesouvá-li se poptávka z potravin na průmyslové zboží, ze základních druhů na druhy další nebo na věci dlouhodobé spotřeby, musí výroba vyrábějící tyto druhy zboží pohotově přizpůsobit a rozšířit svůj výrobní program. Obyvatelé při vytváření úspor mají zpravidla přesný cíl, od něhož neustupují. Není-li možno plynule uspokojit obyvatelstvo výrobky, které požaduje, pak část vkladů má povahu neuspokojené poptávky.

Čím vyššího stupně životní úrovně je dosahováno, tím většího významu a rozsahu nabývají služby. Velká část služeb je za socialismu poskytována občanům úplně zdarma institucemi financovanými ze státního rozpočtu (školství, zdravotnictví), nebo za vydatné podpory ze státního rozpočtu (kultura, bytová údržba atd.). U velkého množství služeb jsou ceny velmi nízké (nájemné, elektřina, plyn, doprava atd.). Tyto skutečnosti pozitivně ovlivňují nízké celkové výdaje obyvatelstva na služby při jejich velkém rozsahu i vysoké kvalitě. Je však rozsáhlý počet placených služeb obstarávaných komunálními podniky, jejichž rozsah nestačí, kryt stále rostoucí poptávkou. Nízké výdaje obyvatelstva za služby této skupiny jsou úkazem nepříznivým, jež nás upozorňuje, že potřeby obyvatelstva jsou uspokojovány nedostatečně nikoli v důsledku nízkého důchodu, nýbrž vinou nedostatečně rozvinutých služeb.

Pod složkou platby rozumíme daně a splátky úvěru a úroků z něho. Daně jsou činitelem, který zmenšuje peněžní důchod obyvatelstva a vytváří prostředky v centralizovaném důchodu státu pro chod státních funkcí. Jejich malý podíl na celkových příjmech státu se příznivě projevuje v životní úrovni obyvatelstva. Poněvadž zadluženost v socialistické společnosti je nepatrná a vzniká jen poskytováním úvěru na nákup zboží dlouhodobé spotřeby, nečiní ani splátky, ani úrok nijak významnou položku z důchodu.

Zhodnotíme-li souhrnně výdaje obyvatelstva jako ukazatel životní úrovně, vidíme, že s jeho pomocí můžeme pozorovat hlavní složky výdajů, vývoj jejich relací, jakož i vývoj každé složky vůbec. Známe-li, jakou funkci jednotlivé složky výdajové vykonávají při růstu životní úrovně, pak nám tento ukazatel vyznačuje životní úroveň značně plasticky. Rozbor jednotlivých výdajových složek odhaluje přesuny kupní síly a z toho vyvěrající přechody od jednoho druhu zboží

k druhému. Od jisté příjmové hranice přesouvá se relativně výdaj na zboží kvalitnější a vytvářejí se peněžní úspory na nákup předmětů dlouhodobé spotřeby apod. Rozbor nám však může odhalit i nedostatky na některých úsecích národního hospodářství. V některých případech výroba nestačí rychle rostoucí poptávce po některých výrobcích, někdy nejsou dosud na výši komunální služby. Nedostatečně rozvinuté placené služby obyvatelstvu, jakož i nedostatečná výroba některých statků dlouhodobé spotřeby vytvářejí úspory, které představují neuspokojenou koupěschopnou poptávku. Tím je růst životní úrovně vzhledem ke koupěschopnosti obyvatelstva brzděn.

Dalším ukazatelem a prvotní složkou životní úrovně obyvatelstva je jeho spotřeba hmotných statků. Prostřednictvím hmotných statků je uspokojována převážná část hmotných a částečně i kulturních potřeb. Materiální podmínky života nutí obyvatele, aby v první řadě uspokojovali své základní potřeby v nezbytném rozsahu. Teprve po uspokojení těchto potřeb do jisté míry přikročí k uspokojování dalších.

Za základní a nezbytné potřeby člověka považujeme množství potravin, ošacení a bydlení odpovídající minimu dané společnosti na daném stupni vývoje. Rozsah spotřeby se u jednotlivého obyvatele a u domácnosti řídí výší důchodů a počtem rodinných příslušníků, jakož i výší cen. Jakmile jsou uspokojeny základní potřeby v nezbytném rozsahu, přistupuje se k uspokojování potřeb dalších. Přitom relativně větší částky se věnují na uspokojování potřeb představujících vyšší kulturu, kdežto na zvyšování základních potřeb se věnuje postupně relativně méně. Absolutní spotřeba roste ve všech složkách, postupně však těžisko růstu přechází na statky představující zvýšenou životní úroveň. U skupin potravin zvyšuje se konzum potravin kvalitních, přičemž konzum méně kvalitních potravin klesá relativně i absolutně. Další postup je od potravin k oděvům a průmyslovým výrobkům vůbec i k lepšímu bydlení; současně se vytvářejí předpoklady pro uspokojování velmi náročných potřeb.

Poněvadž převážná většina osobní spotřeby obyvatelstva v socialismu se realizuje prostřednictvím obchodu, poskytuje nám vývoj maloobchodního obrátu věrný obraz struktury spotřeby i její změny. Ukazuje nám, jakého celkového rozsahu dosahuje spotřeba obyvatelstva, jaká je spotřeba na hlavu a jaká je kalorická hodnota spotřeby potravin. Při několikaletém sledování můžeme pozorovat růst i přesun poptávky z jedné skupiny zboží nebo spotřeby do druhé a nakonec i příčiny tohoto zjevu. Tento ukazatel, podložený dobrým statistickým rozbohem, nám může poskytnout materiál pro porovnání s jinými národy. Přitom však si musíme být vědomi toho, jak mnohostranný je obsah pojmu životní úrovně, to znamená, že při takovém porovnávání musíme přihlížet k zvláštnostem jistého národa, ke stupni jeho politického a hospodářského vývoje. V současné době, kdy musíme ještě bojovat s přežitky v myslích některých našich lidí a s falešnými představami o životní úrovni v kapitalistických zemích, rozbor tohoto ukazatele může nejlépe osvětlit pravou situaci a vyvrátit postupně o kapitalismu jednu iluzi za druhou.

Jednou z dalších základních potřeb člověka je bydlení. Tento ukazatel životní úrovně tvoří nedílnou součást hmotných potřeb spolu s potravou a s ošacením. Zaslouží si však zvláštního rozboru, ježto bydlení má kromě toho další významnou společenskou funkci; je jedním z hmotných předpokladů založení a rozvoje rodiny jako pevného základu socialistické společnosti.

Vysoký důchod obyvatelstva klade zvýšené nároky na bydlení a na bytovou výstavbu. Práce zaručená každému práceschopnému občanu, dále různé

podpory a výhody, které poskytuje stát mladým manželům, umožňují zakládání rodin v mladším věku, než tomu bylo za kapitalistické republiky. Proto otázka bytové úrovně je jedním z nejzávažnějších problémů dneška. Nynější bytovou úroveň a její výstavbu ovlivnila a ovlivňuje řada skutečností. Okupace a léta po osvobození znamenaly ubývání bytového fondu, neboť výstavba stagnovala. Výstavba nových závodů přinesla s sebou problém výstavby celých nových sídlišť. Také otázka dojíždění do zaměstnání se stala velmi závažnou, podobně jako problém rekonstrukce celých částí měst se zastaralým bytovým fondem. I na vesnici, kde nyní rychle roste životní úroveň, vyvstává otázka zlepšení bytové kultury. Rozvoj kultury vůbec přináší s sebou i větší nároky na kulturu bydlení.

Z toho je vidět, že pro uspokojení potřeby bydlení nestačí pouze růst důchodu obyvatelstva, růst výše rodinného příjmu. Musí být plněny velmi obtížné úkoly ze strany státu, a to jak při státní výstavbě bytové, tak i při podpoře výstavby družstevní nebo individuální.

Dosavadní ukazatelé byli zaměřeni na osvětlení hmotné složky životní úrovně. Bylo to správné, poněvadž spotřeba hmotných statků tvoří základ životní úrovně. Avšak není to ještě všechno. Lidská společnost od jistého stupně svého vývoje vyžaduje vedle základních hmotných potřeb řadu kulturních, zdravotních, sociálních a jiných služeb. Ty opět působí zpětně na rozsah i kvalitu základních hmotných potřeb. Všechny společně dávají nám obraz stavu i rozvoje hmotné a kulturní úrovně celé společnosti i jednotlivých jejích složek. Struktura i úroveň spotřeby je tedy ovlivňována stupněm vývoje společnosti, případně společenského zřízení. Čím je vyspělejší společnost, tím rozmanitější a kvalitnější služby vyžaduje ke své existenci a ke svému rozvoji.

Pro socialistické společenské zřízení je charakteristické, že ihned po revoluci se rychle rozvíjí řada sociálních, zdravotních a jiných služeb, jakož i poptávka po nich. Nejpodstatnější složkou služeb je přitom skupina služeb společenské spotřeby, které jsou jednak nezbytnou složkou osobní potřeby obyvatelstva, jednak významnou oblastí péče společnosti o člověka. Tyto složky prodělávají ihned po revoluci prudký rozvoj a výrazně odlišují společnost socialistickou od kapitalistické, protože v socialistické společnosti jsou jako společenská spotřeba hrazeny buď vůbec, nebo z podstatné části z prostředků státu. Je to především skupina služeb kulturních, zdravotních a sociálních. V kultuře je to obzvláště školství všeho druhu a osvěta, jež jsou přístupné všem zdarma; dále divadlo a film, na něž stát přispívá značnými částkami, a konečně rozhlas a televize, jež jsou poskytovány sice za úplatu, ale za velmi přístupných podmínek, při čemž základní investice jsou hrazeny ze státních prostředků určených k rozvoji kulturních zařízení. Ve zdravotnictví je léčení, léky a lázeňská péče pro pracující a jejich rodinné příslušníky, jakož i pro důchodce zdarma. K tomu se druží rekreace, tělovýchova a sport, na jejichž materiální vybavení a výstavbu stát přispívá velkými částkami. Konečně sociální péče společnosti o člověka zahrnuje sociální, důchodové a nemocenské zabezpečení osob, jež pro stáří nebo nemoc nemohou pracovat. Kromě toho existují rozsáhlé sociální zařízení a podpory pro osoby, které z nejrůznějších důvodů potřebují pomoci společnosti.

Uhrnem lze konstatovat, že tyto ukazatelé se velmi podstatně podílejí na stavu i na rozvoji životní úrovně našeho obyvatelstva, a to jednak svým rozsahem a úrovní, jednak svou všeobecnou přístupností. Jejich vysoká úroveň a stále se zlepšující obsah ukazují, že konkrétní politika hospodářská jde ruku v ruce s politikou kulturní, sociální a zdravotní. Uvědoměle užívání těchto vymožeností,

jichž se dostává povětšinou každému podle potřeby, je známkou ideové vyspělosti a kladného poměru k našemu společenskému zřízení.

Druhou skupinu tvoří služby, jež jsou vlastně zvláštní formou hmotné spotřeby. Jsou výsledkem rozvoje a využívání vědy a techniky ve prospěch společnosti. Pro společnost znamenají zlepšení kulturnosti bydlení, využívání pracovního volna, rychlou dopravu do zaměstnání apod. Jsou to mimo jiné elektrárny, vodárny, plynárny, doprava všeho druhu, cestovní ruch apod.

Třetí skupinu tvoří služby, které jsou formou údržby hmotných statků sloužících k osobní spotřebě obyvatelstva. Je to především stavební a bytová údržba, opravy spotřebních předmětů všeho druhu, praní, čištění atd. Jsou to ukazatelé, kteří mají velkou důležitost pro uspokojování potřeb obyvatelstva svou každodenní nezbytností. Jsou denní starostí rodiny. Mohou proto výrazně ovlivnit životní úroveň a zvláště spokojenost pracujících kladně nebo záporně podle toho, jsou-li rozvinuty náležitě, v souladu s rozvojem národního hospodářství i kultury, či nikoli.

Dosud uvedení ukazatelé navazují přímo na národní důchod a osvětlují některou jeho stránku jako ukazatele základního. Jsou vyjádřením hmotné a kulturní složky životní úrovně. Dalšími složkami životní úrovně jsou politické a právní poměry, jakož i postavení pracujících ve společnosti.

Hospodářská rovnost je základem pro rovnost politickou i právní, je základem pro vedoucí a rozhodující postavení pracujících ve společnosti zbavené třídních rozporů a rozdílů. Všechna zařízení společenské spotřeby slouží pracujícím k rozvoji společenských složek životní úrovně. V přechodném období od kapitalismu k socialismu dochází k jejich zvlášť výraznému rozvoji, aby se odstranily co nejdříve rozdíly a nízká úroveň těchto zařízení v kapitalismu, vyvěrající z třídních protiv. Právo a jeho instituce, politika a její instituce se svými projevy jsou zaměřeny na rozvoj, upevnění a obranu socialistické ekonomiky. Rozvoj odborné a politické kvalifikace pracujících, kteří po socialistické revoluci musí zaujmout postupně všechna odpovědná místa v politickém i hospodářském životě, je důležitým úkolem přechodného období, úkolem rozhodně ovlivňujícím životní úroveň. Pracující si musí vychovat novou, třídně vyhraněnou inteligenci, nadanou tvůrčím elánem pro věc dělnické třídy, pro věc diktatury proletariátu. Při její výchově se využívá znalostí a zkušeností staré inteligence, která se přiklonila k dělnické třídě, a zkušeností jiných socialistických států. Taktově celý proces kulturní revoluce se podstatně časově zkracuje.

Tyto ukazatele nelze pochopitelně vyjádřit čísly, penězi ani naturálními jednotkami. Lze je však sledovat na skutečném rozvoji veřejného, politického a kulturního života pracujících a na jejich právním postavení ve společnosti, kde si vládnou sami.

Společnost konečně zajímá to, zda předpoklady pro všestranný rozvoj životní úrovně vytvářené výrobou a společenským zřízením se pozitivně odrážejí v životě pracujících. I pro to lze určit ukazatele nebo skupinu ukazatelů, kteří jsou ukazateli kontrolními. Vzrůst životní úrovně se musí projevit demografickým vzestupem národa. Budou to tedy demografičtí ukazatelé, dosti věrně vyjádřitelní vhodně volenou soustavou statistických údajů. Nejdůležitějším z těchto ukazatelů je přirozený pohyb obyvatelstva s přirozeným přírůstkem, novorozenecká, kojeňecká a dětská úmrtnost, jakož i střední délka života (věk, jehož se pravděpodobně dožije novorozенý chlapec nebo dívka). Tito ukazatelé potvrzují, zda a jak se ve prospěch pracujících, případně ve prospěch celé socialistické společnosti využívá rozvoje výroby, techniky, kultury a vědy.

Shrneme-li náš rozbor, vidíme, že životní úroveň přes její mnohostrannost lze vyjádřit vhodně volenou soustavou ukazatelů, kteří nám osvětlují jednotlivé stránky uvedeného pojmu; z nich nejdůležitější jsme si uvedli a zhodnotili. Je třeba ještě dodat, že pro socialistickou společnost je velmi důležité vzájemné zladění jednotlivých ukazatelů životní úrovně, a to jak pro úspěšné využití zákonitosti socialistické ekonomiky, tak i pro rozvoj životní úrovně jako celku. A nejen to, důležité je také správné zladění i uvnitř jednotlivých ukazatelů. Tak kupř. po revoluci je nutno uspokojit potřebu v ošacení masovou výrobou látek, byť i průměrné kvality a menšího množství druhů. Později však třeba zaměřit výrobu na kvalitu i velký výběr. Stejně je tomu u některých druhů služeb, jako ve zdravotnictví, opravářství apod. I toto správné časové rozvržení výroby jistých druhů výrobků nebo poskytování služeb v poměru k jednotlivým složkám životní úrovně má vztah a význam jak pro okamžitý rozvoj životní úrovně, tak i jako předpoklad k jejímu dalšímu plnému rozvinutí.

3. Zákonitosti rozvoje životní úrovně pracujících

Hovořili jsme zatím o pojmu životní úrovně vůbec; prokázali jsme, že mnohostrannost životní úrovně lze sledovat pomocí vhodně volených ukazatelů a soustředili jsme se při tom na složky hmotné a kulturní s tím předpokladem, že pro naše závěrečné porovnávání a hodnocení ostatní složky kromě demografických činitelů nebudeme potřebovat. Jde o složky, jež se vyvíjejí ve všech částech našeho státu s rozvojem socialistické zákonitosti, s rozvojem socialistické demokracie, s upevňováním socialistického společenského zřízení. Jejich význam platí nicméně i pro celkový rozvoj životní úrovně pracujících, jež chápeme jako odraz působnosti ekonomické základny i ideologické nadstavby. Půjde tedy o to, pokusit se o zjištění zákonitostí působících objektivně na růst životní úrovně pracujících a určení nejzávažnějších zdrojů a schopnosti, do jaké míry je v silách pracujících, příp. celé společnosti, tyto zdroje rozmožnit a využít jich.

Vývoj životní úrovně je objektivně spjat se základními zákony společnosti vůbec a zákonitostmi její ekonomiky zvláště. Je podmíněn řadou činitelů ekonomických i mimoekonomických a je závislý na jejich vývoji a na jejich vzájemných vztazích. Samotný vývoj životní úrovně je současně významným činitelem v rozvoji těchto ekonomických i mimoekonomických jevů a vztahů, a je tak i významnou aktivní složkou vývoje společnosti vůbec.

Spolu s rozvojem výrobních sil jde i vývoj společnosti. Změnou společenských řádů a jejich vývojem nabývá i životní úroveň jiného obsahu i rozsahu. Působením nových ekonomických zákonů, popřípadě změnou v působnosti dosavadních ekonomických zákonů objevují se další zdroje životní úrovně. Další možnosti využití přírodního bohatství prohlubují rozvoj dosavadních zdrojů.

Provádíme-li rozbor životní úrovně pracujících, musíme nutně přihlížet k historickému vývoji dané společnosti v souvislosti se všemi zákonitostmi, které objektivně vývoj společnosti ovlivňují.

Danému výrobnímu způsobu a zákonitostem jeho vývoje odpovídá příslušný způsob rozdělování. Poněvadž zákonitosti výrobního způsobu kapitalismu jsou odlišné od zákonitostí socialistického výrobního způsobu, je i jiný způsob rozdělování.

Za kapitalismu je výroba a její rozšiřování ovlivňováno honbou za kapitalistickým ziskem. Zákon hodnotový působí jako regulátor výroby. Tomu odpovídá

i způsobu rozdělování, a vlastně vývoj celé společnosti po všech stránkách. Základní rozpor kapitalistické výroby se odráží ve sféře rozdělování, ale také v ideologické nadstavbě třídně antagonistické společnosti.

Socialistickému způsobu výroby odpovídá socialistický způsob rozdělování. Není antagonistického rozporu mezi pracujícími měst a venkova, mezi třídou dělníků a třídou družstevních rolníků. Není vykořisťování člověka člověkem. Zákonitosti rozvoje výroby jsou v souladu se zájmem pracujících. Cílem rozvoje národního hospodářství je maximální uspokojování stále rostoucích hmotných i kulturních potřeb pracujících. Uskutečňuje se rozdělování podle zásluhy.

Kapitalismus je společenský řád založený na ekonomické, a v důsledku toho i na politické nerovnosti; je založen na vykořisťování práce dělnické třídy třídou buržoazie, která vlastní výrobní prostředky, a tudíž i produkci. Kapitalistická výroba je výrobou zboží. Zbožím se stává i pracovní síla. Zde je třeba hledat zákonitosti vývoje životní úrovně pracujících kapitalistické společnosti. Podíl, jehož se pracujícím z národního důchodu ve formě mzdy dostává, odpovídá v průměru reprodukci pracovní síly. Hesla o rovnosti jsou fikce. Lenin k tomu dodává, že dělnické mzdy i za tvrdší bojů a velmi úspěšných stávkových bojů stoupají mnohem pomaleji, než jak vzrůstají nezbytná vydání k udržení pracovní síly.

Kapitalistická akumulace vede ke koncentraci kapitálu a k rozmnožení prostředků rentiérů a jiných příživnických vrstev. Nezaměstnanost se stává čím dále všeobecnějším jevem kapitalistické společnosti. Snížení pracovní doby apod. není motivováno zájmy dělnické třídy, nýbrž prosperitou kapitálu. Marx k tomu uvádí: „V buržoazní společnosti je živoucí práce pouze prostředkem k rozmnožování práce nakupené“ (Manifest komunistické strany, MKML, str. 38). „Akumulace bohatství na jednom pólu je tedy zároveň akumulací bídy, útrap práce, otroctví, nevědomosti, zesurování a morální degradace na opačném pólu, tj. na straně třídy, která vyrábí svůj vlastní výrobek jako kapitál.“ (Kapitál I, str. 680.) Akumulace kapitálu je rozmnožováním proletariátu, ale dělník, místo aby se s pokrokem průmyslu povznesl, klesá stále hlouběji pod podmínky své vlastní třídy. „Čím větší je společenské bohatství, fungující kapitál, rozsah a energie jeho růstu, a tudíž čím větší je absolutní velikost proletariátu a produktivní síla jeho práce, tím větší je průmyslová rezervní armáda. Relativní velikost průmyslové rezervní armády roste s růstem sil bohatství. Ale čím větší je tato rezervní armáda v poměru k aktivní dělnické armádě, tím větší je trvalý přebytek obyvatelstva, jehož bída je nepřímo úměrná útrapám jeho práce. Čím větší je konečně nuzácká vrstva dělnické třídy a průmyslová rezervní armáda, tím větší je oficiální pauperismus. Je to absolutní, všeobecný zákon kapitalistické akumulace.“ (Kapitál I, str. 679.)

Proti těmto Marxovým závěrům, poukazujícím na relativní i absolutní zbláznění proletariátu v kapitalismu, se uvádí, že vývojem kapitalismu a vědy se dosáhlo odstranění masových epidemických nemocí, že se zvýšil průměrný lidský věk, že poklesla úmrtnost, že byla zkrácena pracovní doba atd. A proto prý jsou poučky Marxovy, kdysi snad správné, dnes již překonány.

K tomu nutno něco říci. Boj proti epidemiím je především v zájmu buržoazie; je pochopitelné, že jistý užitek z toho plyne všemu obyvatelstvu. Musíme však vidět rozšiřování sociálních chorob. Vyšší průměrný věk nám ještě nic neříká o skutečném věku, jehož se dožívají proletáři. Víme, že technickozdravotní opatření týkající se dělníka na pracovišti jsou velmi často nedostatečná. Zdraví pracujících je zvýšenou měrou ohrožováno industrializací a intenzifikací práce. Pro-

duktivní věk se snižuje; dělník čtyřicetiletý velmi obtížně nalézá uplatnění. A nejen to, zhoršují se kulturní složky životní úrovně, případně se zvětšuje propast mezi potřebou vyššího vzdělání a jeho skutečným stavem. Rozpory kapitalistického řádu, živelnost a cyklický charakter výroby se odrážejí nepříznivě na životní úrovni pracujících. I když v kratších obdobích mezi krizemi projevují některé složky životní úrovně jistý vzestup, platí vcelku tendence ke stálému zhoršování postavení pracujících. Ve hmotné složce životní úrovně, u níž kapitálu jde o obnovu pracovní síly, se tato tendence tak ostře neprojevuje. Ve státech nejbohatších, koloniálních, vidíme spíš u jisté části dělnictva tendenci vzrůstající, je však vykoupena tím větším hmotným útlakem pracujících v závislých zemích. Zostřuje se však třídní boj, zvyšuje se organizovanost pracujících. Kupř. německý fašismus dbal na to, aby německý dělník měl zajišťování preferenční hmotnou úroveň. Nakonec byl poslán do války zvětšovat panství fašismu. Kromě toho jeho dočasné hmotné zlepšení šlo na úkor zdraví a života porobených národů. Něco podobného se opakuje i dnes v NSR.

Můžeme tedy za pozitivní zdroje rozvoje životní úrovně pracujících za kapitalismu považovat reálnou mzdu za prodej pracovní síly a dále odborovou a politickou jednotu a uvědomělost. Obojí je ovlivňováno základním ekonomickým zákonem kapitalismu, tj. zákonem nadhodnoty. Regulátorem výroby, ovlivňujícím její rozvoj i zaměření, je totiž zákon hodnotový a nikoli zájem pracujících a jejich rodin na zlepšení hmotné i kulturní úrovně. Z nerovnosti hospodářské pak vyvěrá nerovnost politická, právní, prostě společenská. Zde je zhoršování velmi zřetelné, nepociťuje se však tak naléhavě. Životní úroveň se totiž chápe zúženě jako hmotná spotřeba, což je spíš dalším důkazem toho, že třídní neuvědomělost a politická „negratnost“ se zvyšuje.

Je proto historickým úkolem a nutností, aby dělnická třída zničila kapitalismus, a tak nastolila svobodu práce.

V socialistické společnosti (případně již od nastolení politické moci dělnické třídy) dochází k plnému rozvíjení všech složek životní úrovně. Podmínkou je vznik diktatury proletariátu a rozvoj socialistické ekonomiky. Výrobní prostředky přecházejí do rukou pracujících, do rukou socialistické společnosti. Převzetí politické moci dělnickou třídou realizuje aktivitu pracujících v politickém životě a rovnoprávnost všech pracujících. Pracující berou do svých rukou i stát a státní aparát. Převzetí politické a správní moci je zase impulzem k uskutečnění úplné nacionalizace výrobních prostředků a zavedení jednotného řízení národního hospodářství. Živelnost vlastní kapitalistické společnosti je vystřídána plánovitostí.

Zákonitosti vývoje životní úrovně pracujících v socialismu jsou spjaty se základním ekonomickým zákonem, jenž vyjadřuje cíl socialistického společenského řádu. Cílem společenského řádu socialistického je maximální uspokojování stále rostoucích hmotných i kulturních potřeb pracujících. Aby vývoj životní úrovně za daných možností byl co nejefektivnější, musí být dbáno jistých proporcí. Regulátorem výroby není a nemůže být proto zákon hodnotový, nýbrž zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství. Tomu odpovídá způsob rozdělování, jehož podstatou je nikoli prodej pracovní síly, nýbrž podíl na národním důchodu, a to podle zásluhy. Zájem každého pracujícího je v souladu se zájmem celé společnosti.

Nad ekonomickou základnou se vytváří ideologická nadstavba se svými zařízeními a opatřeními. Její rozvoj podporuje zpětně rozvoj socialistických výrobních vztahů. Středem všeho se stává pracující člověk s hmotnou a politickou jistotou a s perspektivou idejí socialismu a komunismu.

Takové jsou základní zdroje životní úrovně. Je to především růst socialistické výroby. Ten pak je podmíněn socialistickou akumulací, růstem produktivity práce a plánovanou výrobou. Dalším zdrojem je politická moc — diktatura proletariátu. S tím je spojeno politickohospodářské osvobození pracujících od zbytků kapitalismu i v mysli lidí a plný rozvoj socialistické zákonnosti a socialistické demokracie.

*

Životní úroveň je kategorie politické ekonomie. Svou dynamičností zasahuje však i do sféry filosofie, práva a politiky. Nás zajímá jako kategorie politické ekonomie, to znamená, že nás zajímají její složka hmotná a kulturní v širším slova smyslu. K osvětlení hmotné složky nám budou sloužit ukazatelé vyjadřitelní přímo statistickými údaji. K osvětlení kulturní složky zvolíme rovněž řadu ukazatelů, kteří pomocí statistických údajů nám objasní nepřímo členitost i intenzitu této složky životní úrovně. Některé závažné skutečnosti, jako kupř. pracovní volno a jeho využití apod., nebudeme probírat v plném rozsahu a přímo, nýbrž v souvislosti s některými ukazateli kulturní úrovně pracujících.

Rovněž vzájemné srovnávání Brněnského kraje s ostatním územím ČSSR provedeme v uvedeném rozsahu. Jen tak může mít vzájemné srovnání nějaký význam. Vždyť ty složky životní úrovně, které zasahují do ideologické nadstavby, se vyvíjejí samozřejmě ve všech končinách republiky stejně. Zvláštního významu by však nabyly při porovnávání životní úrovně pracujících u nás s životní úrovní pracujících v kapitalistických zemích.